

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІ агротехнологій, селекції та екології
Кафедра геоматики, землеустрою та планування територій

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти бакалавр
на тему:
«ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО
ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ»

Виконала: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Геодезія та землеустрій
спеціальності 193 Геодезія та землеустрій
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 193ГЗбд_31[1]
Дусик Мирослава Сергіївна

Керівник: к.с.-г.н. Нагорна С.В.
Рецензент: д.с.-г. н. Писаренко П.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ.....	7
1.1. Поняття та класифікація сільськогосподарських угідь.....	7
1.2. Природно-екологічні чинники використання угідь.....	9
1.3. Економічні аспекти раціонального землекористування.....	12
1.4. Законодавче та нормативне забезпечення використання і охорони угідь.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	18
2.1. Характеристика природно-економічних умов території.....	18
2.2. Стан та структура сучасного землекористування.....	22
2.3. Екологічні проблеми у використанні сільськогосподарських угідь	26
2.4. Економічна ефективність використання земельних ресурсів....	29
2.5. Геодезичне та картографічне забезпечення оцінки стану сільськогосподарських угідь.....	31
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ.....	35
3.1. Принципи екологізації землекористування.....	35
3.2. Напрями оптимізації структури землекористування.....	38
3.3. Еколого-економічне зонування території Великобагачанської селищної територіальної громади.....	40
3.4. Заходи з охорони земель та запобігання деградації.....	44
3.5. Оцінка ефективності запропонованих заходів.....	46
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Раціональне використання сільськогосподарських угідь є не просто економічною необхідністю, а ключовим чинником сталого розвитку аграрного сектору Великобагачанської територіальної громади. У сучасному світі, де ми спостерігаємо безпрецедентну інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, поглиблення деградації ґрунтів, відчутні кліматичні зміни та активні процеси аграрної трансформації територій, питання ефективного та екологічно безпечного землекористування набуває особливої актуальності саме для нашої громади.

Актуальність теми зумовлена кількома взаємопов'язаними викликами. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності місцевої аграрної продукції на ринках неможливе без збереження та примноження родючості чорноземів Великобагачанщини - нашого найціннішого природного ресурсу. По-друге, інтенсивне сільське господарство, незважаючи на економічні переваги, часто призводить до значних екологічних ризиків: вітрової та водної ерозії ґрунтів, виснаження поживних речовин, забруднення водних ресурсів місцевих річок та ставків агрохімікатами, втрати біорізноманіття. Ці проблеми не тільки підривають продуктивний потенціал землі, але й загрожують здоров'ю мешканців громади та стабільності екосистем. По-третє, в умовах децентралізації, Великобагачанська ТГ несе повну відповідальність за ефективне та екологічно збалансоване управління земельними ресурсами. На жаль, відсутність системного підходу до землекористування, не завжди оптимальна структура угідь, недостатній рівень застосування ґрунтозахисних технологій та брак дієвого економічного стимулювання охорони земель зумовлюють нагальну потребу в науковому обґрунтуванні підходів до раціонального використання земель саме в нашій громаді.

Таким чином, у даній роботі розглядаються еколого-економічні аспекти використання сільськогосподарських угідь як невід'ємна складова

сучасного землекористування Великобагачанської ТГ. Здійснено аналіз нормативно-правових засад, досліджено практичний стан землекористування на території громади, визначено основні проблеми та екологічні ризики, а також обґрунтовані напрями удосконалення управління угіддями з урахуванням екологічних вимог і економічної доцільності, спираючись на специфіку Великобагачанщини.

Мета роботи - обґрунтувати напрями раціонального використання сільськогосподарських угідь з урахуванням еколого-економічних чинників на прикладі Великобагачанської селищної територіальної громади.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання дослідження**:

- Узагальнити теоретичні підходи до раціонального використання сільськогосподарських угідь.
- Оцінити сучасний стан використання угідь на території Великобагачанської СТГ.
- Визначити основні проблеми в системі землекористування та екологічні ризики у громаді.
- Запропонувати напрями вдосконалення еколого-економічного управління угіддями Великобагачанської СТГ.

Об'єктом дослідження є система використання сільськогосподарських угідь в межах Великобагачанської територіальної громади.

Предметом дослідження виступають еколого-економічні чинники впливу на ефективність і сталість використання сільськогосподарських угідь Великобагачанської СТГ.

У процесі дослідження будуть застосовані такі **методи**: аналіз нормативної бази, статистичні методи, методи геоінформаційного моделювання, системного аналізу та порівняльної оцінки.

Практичне значення дипломної роботи полягає у можливості прямого застосування розроблених рекомендацій та пропозицій. Зокрема, йдеться про удосконалення структури землекористування на рівні Великобагачанської СТГ, впровадження ефективних заходів охорони земель

та запобігання їхній деградації, а також підвищення економічної ефективності агровиробництва при одночасному дотриманні жорстких екологічних вимог. Результати дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування Великобагачанської СТГ для розробки місцевих програм розвитку аграрного сектору, агропідприємствами та фермерськими господарствами громади - для оптимізації своєї діяльності, а також науковими та освітніми установами як матеріал для подальших досліджень у сфері сталого землекористування. Це сприятиме не лише збереженню родючості ґрунтів, але й формуванню засад для довгострокового, екологічно безпечного та економічно вигідного розвитку аграрного комплексу Великобагачанської громади.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному обґрунтуванні еколого-економічних напрямів раціонального використання сільськогосподарських угідь, адаптованих до специфіки децентралізованих територіальних громад України, зокрема Великобагачанської СТГ.

Вперше у межах даної роботи:

- Розроблено концептуальну модель еколого-економічної оптимізації сільськогосподарського землекористування на регіональному та локальному рівнях, яка інтегрує принципи екологізації, механізми економічного стимулювання та сучасні технології (точне землеробство, діджиталізація) з урахуванням місцевих природно-кліматичних та соціально-економічних умов Полтавської області, зокрема Великобагачанської СТГ.

- Виявлено та систематизовано ключові еколого-економічні дисбаланси у використанні сільськогосподарських угідь Великобагачанської ТГ, що проявляються у високому рівні розораності, посиленні ерозійних процесів та недостатній імплементації ґрунтозахисних технологій, та обґрунтовано їхній вплив на сталий розвиток громади.

- Запропоновано комплекс пріоритетних заходів з охорони земель та запобігання деградації для умов Великобагачанської СТГ, що включає впровадження ґрунтозахисних технологій обробітку, розширення

застосування точного землеробства, створення локальної системи моніторингу ґрунтів та вод, а також адаптованих механізмів екологічного стимулювання, що забезпечує синергетичний ефект для підвищення як екологічної, так і економічної ефективності.

– Обґрунтовано доцільність та розроблено рекомендації щодо інтеграції даних моніторингу стану земель та цифрових кадастрових відомостей Великобагачанської СТГ до Національної кадастрової системи України, що є кроком до підвищення прозорості, ефективності управління земельними ресурсами громади та умовою для прийняття науково обґрунтованих рішень у сфері землекористування.

– Отримані результати поглиблюють теоретичні засади раціонального землекористування та мають практичне значення для формування стратегій сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження представлені на The 2nd International Scientific and Practical Conference «Achievements of Science and Applied Research» (May 19-21, 2025. Dublin, Ireland). European Open Science Space, 2025.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ

1.1. Поняття та класифікація сільськогосподарських угідь

Сільськогосподарські угіддя становлять ключову частину земельного фонду України, яка використовується для ведення сільськогосподарського виробництва - рослинництва та тваринництва. Вони виконують не лише економічну функцію, забезпечуючи населення харчовими продуктами, а також формують основу кормової бази для тваринництва, відіграють роль у формуванні ландшафтів, підтриманні екологічної рівноваги, водного та вуглецевого балансу [1].

Законодавче визначення складу сільськогосподарських угідь наведене в Земельному кодексі України, зокрема у статті 22, яка визначає їх як землі, надані для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерських господарств, особистого селянського господарства, а також для дослідних та навчальних цілей аграрних установ. Угіддя можуть використовуватися як інтенсивно (наприклад, під рілля або багаторічні насадження), так і екстенсивно (як пасовища або сіножаті), залежно від їх природних властивостей, економічної доцільності та екологічного стану [2].

У структурі угідь України найпоширенішою категорією є рілля, яка охоплює понад 75% усіх сільськогосподарських земель. Вона характеризується найбільшою інтенсивністю обробітку та використовується переважно для вирощування зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза), технічних (соняшник, ріпак, цукровий буряк) і кормових культур. Багаторічні насадження охоплюють сади, виноградники, ягідники та інші культури, що мають тривалий життєвий цикл. Вони особливо характерні для регіонів з помірним та південним кліматом - наприклад, Закарпаття, південь Одеської області, Крим (до 2014 року), де вирощуються персики, яблука, виноград [28].

Сіножаті та пасовища - це угіддя, що використовуються для кормової бази тваринництва. Сіножаті забезпечують сіном, яке заготовляється влітку та

використовується протягом року, тоді як пасовища слугують для безпосереднього випасання тварин. У гірських районах Карпат сіножаті часто розміщуються на похилих схилах, де недоцільно застосовувати інтенсивне землеробство. Пасовища є поширеними на півдні України, зокрема в степовій зоні.

Окрему категорію становлять перелоги - це землі, які тимчасово виведені з обробітку. Їх залишають у спокої для відновлення родючості або внаслідок економічної недоцільності використання. На практиці вони можуть набувати значення як природного резерву для розширення обсягів сільськогосподарського виробництва в умовах сприятливої кон'юнктури, так і бути свідченням деградації земель, занепаду господарств або демографічних проблем у сільській місцевості [21].

Придатність угідь до використання в аграрному виробництві оцінюється за комплексом характеристик: агрофізичних, агрохімічних, біологічних, кліматичних та економічних. Важливу роль у цьому відіграє тип ґрунтів - наприклад, чорноземи мають найвищу природну родючість і є основою землеробства в лісостеповій зоні України (табл.1.1.). Натомість дерново-підзолисті ґрунти Полісся потребують вапнування, меліорації, систематичного удобрення. Значення має і рельєф місцевості - на крутих схилах можливе тільки обмежене використання (наприклад, під сіножаті або ліси), а також клімат - для зони ризикованого землеробства (наприклад, Південна Бессарабія) необхідні спеціальні заходи зрошення [24].

Таким чином, сільськогосподарські угіддя є складним об'єктом управління, що потребує інтеграції природничих, технічних, економічних та правових підходів до їх ефективного та екологічно безпечного використання.

Таблиця 1.1

Порівняння основних типів сільськогосподарських угідь в Україні:

Тип угідь	Середня продуктивність (ц/га)	Основне використання	Поширеність за регіонами
Рілля	45	Вирощування культур (зернові, технічні, овочеві)	Центральна, північна, південна Україна
Сіножаті	30	Сінокосіння для заготівлі кормів	Полісся, Карпати, Лісостеп
Пасовища	10	Випасання худоби	Південь, степова зона
Багаторічні насадження	80	Сади, виноградники, ягідники	Закарпаття, південь, передгірські зони
Перелоги	0	Відновлення родючості ґрунтів	Всюди (в т.ч. депресивні райони)

1.2 Природно-екологічні чинники використання угідь

Тип ґрунтів та рівень їх родючості: Різні типи ґрунтів мають різний потенціал для вирощування певних культур. Наприклад, чорноземи, які є характерними для Полтавської області, відрізняються високою природною родючістю завдяки значному вмісту гумусу. Однак навіть у межах області можуть спостерігатися варіації у підтипах чорноземів (типові, вилугувані, опідзолені), що впливає на їхні агрохімічні властивості та вимоги до обробітку.

Вміст гумусу: Гумус є ключовим показником родючості ґрунту, оскільки він забезпечує рослини поживними речовинами, покращує структуру ґрунту, його вологоємність та аерацію. Інтенсивне сільськогосподарське використання, особливо без належних заходів з відновлення органічної речовини, може призводити до зниження вмісту гумусу. У Полтавській області, з її високим рівнем розораності, ця проблема є досить актуальною.

Кислотність ґрунту (рН): Рівень рН впливає на доступність поживних речовин для рослин та активність ґрунтової мікрофлори. Більшість сільськогосподарських культур найкраще ростуть на ґрунтах з нейтральною або слабнокислою реакцією. У деяких районах Полтавської області можуть зустрічатися ґрунти з підвищеною кислотністю, що потребує вапнування для оптимізації їхніх властивостей.

Водно-повітряний режим: Співвідношення води та повітря в ґрунті є критично важливим для росту кореневої системи рослин та життєдіяльності ґрунтових організмів. Надмірне зволоження призводить до нестачі кисню, а недостатнє - до посухи. У Полтавській області, яка характеризується помірно континентальним кліматом, можуть виникати періоди як надмірних опадів, так і посух, що вимагає регулювання водного режиму ґрунтів (наприклад, через дренаж або зрошення).

Температура та опади: Кількість тепла та вологи є основними кліматичними факторами, що визначають можливість вирощування тих чи інших сільськогосподарських культур та їхню врожайність. Полтавська область розташована в зоні достатнього зволоження та має сприятливий температурний режим для вирощування багатьох сільськогосподарських культур, зокрема зернових, технічних та овочевих. Однак зміни клімату можуть призводити до збільшення частоти посух та екстремальних температур, що становить ризики для сільського господарства.

Рельєф місцевості:

Наявність схилів різної крутизни значно підвищує ризик водної ерозії - змиву верхнього, найбільш родючого шару ґрунту під дією талих та дощових вод. Вітрова ерозія є більш характерною для рівнинних відкритих ділянок з легкими ґрунтами, особливо в посушливі періоди. У Полтавській області, де значна частина території має хвилястий рельєф, проблема водної ерозії є досить гострою, особливо на крутих схилах.

Зумовлення потреби в терасуванні чи залуженні схилів: Для запобігання ерозійним процесам на схилах застосовуються різні ґрунтозахисні

заходи. Терасування передбачає створення на схилах горизонтальних або слабопохилих площадок (терас), які уповільнюють стік води. Залуження схилів полягає у висіванні багаторічних трав, коренева система яких зміцнює ґрунт і перешкоджає його змиву. У Лубенському районі Полтавської області, як вже зазначалося, високий рівень розораності земель на схилах зумовлює необхідність активного впровадження саме цих заходів.

Гідрологічні умови:

Занадто високий рівень ґрунтових вод може призводити до заболочення ґрунтів, погіршення аерації кореневої системи рослин та розвитку анаеробних процесів. Занадто низький рівень ґрунтових вод може спричиняти дефіцит вологи, особливо в посушливі періоди. У Полтавській області рівень ґрунтових вод варіюється залежно від місцевості та пори року. У низинних ділянках та поблизу річок може спостерігатися високий рівень ґрунтових вод, що потребує дренажних заходів для сільськогосподарського використання.

Заболочені ділянки потребують осушення для вирощування більшості сільськогосподарських культур. Посушливі ділянки, навпаки, потребують зрошення для забезпечення рослин необхідною вологою. У Полтавській області є як ділянки, схильні до надмірного зволоження (особливо в заплавах річок), так і території, які періодично страждають від нестачі вологи.

Антропогенний тиск:

Інтенсивна сільськогосподарська діяльність, промислові викиди та неправильне поводження з відходами можуть призводити до забруднення ґрунтів різними шкідливими речовинами. Важкі метали (свинець, кадмій, ртуть), залишки пестицидів та гербіцидів, а також промислові відходи можуть накопичуватися в ґрунті, негативно впливаючи на його біологічну активність, родючість та якість сільськогосподарської продукції. У промислових районах Полтавської області існує потенційний ризик забруднення ґрунтів, що потребує постійного моніторингу та впровадження заходів з ремедіації [35].

Розуміння та врахування цих природно-екологічних чинників є надзвичайно важливим для забезпечення раціонального та сталого

використання сільськогосподарських угідь, збереження їхньої родючості та мінімізації негативного впливу на довкілля. У Полтавській області, з її специфічними ґрунтово-кліматичними умовами та високим рівнем антропогенного навантаження, ці аспекти набувають особливої актуальності.

1.3. Економічні аспекти раціонального землекористування

З економічної перспективи, раціональне використання сільськогосподарських угідь є ключовим для забезпечення продовольчої безпеки, економічного зростання та сталого розвитку сільських територій. Воно передбачає не лише отримання високих прибутків у короткостроковій перспективі, але й збереження та примноження цінного ресурсу - землі - для майбутніх поколінь.

Оцінка ефективності використання сільськогосподарських угідь передбачає комплексне врахування як агрономічних, так і економічних показників [34]. Урожайність є одним із головних індикаторів ефективності, оскільки вона відображає кількість продукції, отриманої з одиниці площі. Проте її слід розглядати у поєднанні з витратами ресурсів та якістю продукції, щоб уникнути однобокої оцінки. Прибутковість, як різниця між доходами від реалізації продукції та витратами на її виробництво, є ще одним важливим чинником. Раціональне землекористування має забезпечувати сталий рівень прибутку, який би стимулював сільгоспвиробників до модернізації, впровадження нових технологій і довгострокових інвестицій. Час, необхідний для окупності витрат, також важливий, адже швидке повернення інвестицій приваблює аграріїв, але не повинно досягатися за рахунок виснаження земельних ресурсів чи порушення екологічного балансу. Економічна рентабельність, тобто співвідношення прибутку до витрат або капіталу, дозволяє оцінити загальну ефективність використання ресурсів [27].

Окремої уваги потребує економіка землеволодіння. Структура землекористування, зокрема розміри і форма земельних ділянок, а також організаційно-правові форми господарювання (фермерські господарства,

агрохолдинги, кооперативи), безпосередньо впливають на можливості використання техніки, застосування сучасних агротехнологій та ефективного управління землями. У Полтавській області існує широкий спектр таких форм, кожна з яких має свої переваги та обмеження. Право власності на землю стимулює дбайливе ставлення до неї та довгострокові інвестиції у її покращення, а стабільність правового режиму власності сприяє розвитку ринку землі й залученню інвестицій. Водночас орендні відносини залишаються основною формою землекористування. Вони мають бути прозорими, взаємовигідними та націленими на підтримання родючості ґрунтів. Довгострокові орендні договори з чіткими вимогами щодо збереження якості земель є необхідною умовою сталого використання угідь.

Витрати на охорону земель теж є невід'ємною складовою еколого-економічної оцінки [12]. До таких заходів належать меліорація, що передбачає осушення або зрошення і потребує значних коштів, але здатна значно підвищити продуктивність. Вапнування дозволяє нейтралізувати кислотність ґрунтів, покращуючи їхню агрохімічну якість. Агрохімічне покращення через внесення добрив та мікроелементів забезпечує збалансоване живлення рослин, підвищуючи врожайність. Терасування схилів запобігає ерозії, а такі заходи, як сівозміни, мульчування, сидерація й контурний обробіток ґрунту, сприяють збереженню родючості та попереджають деградацію земель.

Стимулювання сталого землекористування можливе завдяки економічним механізмам підтримки. Сюди входять дотації за впровадження екологічно дружніх технологій, кредити на пільгових умовах для проведення природоохоронних заходів, компенсації за збереження екологічно цінних земель і податкові пільги для господарств, які дотримуються принципів сталого розвитку. Крім того, розвиток ринку органічної продукції створює економічні стимули для аграріїв впроваджувати більш безпечні та екологічно обґрунтовані технології (див.Табл. 1.2.).

Таблиця 1.2

**Основні компоненти оцінки ефективності та напрямів
удосконалення еколого-економічного використання
сільськогосподарських угідь**

Критерій/Напрямок	Зміст/Опис
1. Оцінка ефективності використання	
Урожайність	Кількість продукції з 1 га; важливо враховувати якість та ресурси.
Прибутковість	Доходи мінус витрати на виробництво.
Окупність витрат	Швидкість повернення вкладених інвестицій.
Економічна рентабельність	Відношення прибутку до витрат або капіталу.
2. Економіка землевладіння	
Структура землекористування	Конфігурація та розміри ділянок, форми господарювання.
Власність на землю	Сприяє інвестиціям та сталому розвитку.
Орендні відносини	Важлива тривалість, прозорість та екологічні зобов'язання в договорах.
3. Витрати на заходи охорони земель	
Меліорація	Осушення, зрошення - підвищують продуктивність.
Вапнування	Зменшує кислотність, покращує родючість.
Агрохімічне покращення	Добрива, мікроелементи - збалансоване живлення рослин.
Терасування	Протиерозійний захід для схилів.
Ґрунтозахисні заходи	Сівозміни, мульчування, сидерати - збереження родючості.
4. Стимули сталого землекористування	
Дотації	За екологічні технології та охорону земель.
Кредити на пільгових умовах	Фінансування екологічних заходів.
Компенсації	За збереження екологічно важливих угідь.
Податкові пільги	Для сталих землекористувачів.
Ринок екологічної продукції	Вищі ціни стимулюють сталу аграрну діяльність.
5. Врахування екстерналій	
Негативні	Ерозія, забруднення, деградація, втрати для суспільства.
Позитивні	Секвестрація вуглецю, ландшафтна цінність, біорізноманіття.

Нарешті, важливо враховувати екстерналії - побічні ефекти землекористування. Негативні екстерналії, як-от ерозія, забруднення вод, втрата біорізноманіття, створюють додаткове навантаження на суспільство. Водночас позитивні ефекти, зокрема збереження ландшафтів, біорізноманіття, поліпшення клімату, зазвичай не мають прямої ринкової оцінки, але є

важливими аргументами для державної підтримки екологічно відповідального землекористування. Такий комплексний підхід дозволяє досягти балансу між економічною вигодою та екологічною безпекою в аграрному секторі [3].

Таким чином, раціональне землекористування з економічної точки зору є комплексним поняттям, яке включає не лише досягнення високої економічної ефективності на рівні окремих господарств, але й врахування довгострокових наслідків для суспільства та довкілля. Державна політика, розвиток ринкових механізмів та підвищення екологічної свідомості сільгосптоваровиробників є ключовими факторами для забезпечення сталого та економічно вигідного використання сільськогосподарських угідь.

1.4. Законодавче та нормативне забезпечення використання і охорони угідь

Правове регулювання використання сільськогосподарських угідь в Україні є складним і багаторівневим, охоплюючи широкий спектр законодавчих актів та підзаконних нормативно-правових документів [14]. Основу цього регулювання становить ряд ключових законів, серед яких особливе місце займає Земельний кодекс України [16]. Цей кодифікований акт визначає загальні засади земельних відносин, встановлює правові норми щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками різних категорій, включаючи сільськогосподарські угіддя. Він також окреслює права та обов'язки власників і користувачів земельних ділянок, а також засади державного управління в галузі земельних відносин [22].

Важливу роль у сфері охорони земель відіграє Закон України «Про охорону земель». Цей закон спрямований на забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів, захист земель від деградації, забруднення та інших негативних явищ. Він визначає основні вимоги щодо охорони земель, встановлює нормативи якості ґрунтів, регулює проведення ґрунтових обстежень та моніторингу земель, а також визначає відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони земель [25,26].

Загальні принципи охорони навколишнього природного середовища, включно з охороною земель як складової екосистеми, закріплені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [28]. Цей закон встановлює правові основи екологічної політики держави, визначає права та обов'язки громадян і юридичних осіб у сфері охорони довкілля, а також регулює питання екологічного контролю та відповідальності за екологічні правопорушення.

Контроль за дотриманням земельного законодавства та вимог щодо використання й охорони земель здійснюється відповідно до Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [26]. Цей закон визначає повноваження органів державного контролю у сфері земельних відносин, встановлює порядок проведення перевірок, а також визначає види порушень земельного законодавства та відповідальність за них.

Окрім законів, важливе значення мають численні підзаконні нормативно-правові акти, що деталізують положення законодавства та визначають конкретні механізми регулювання у сфері використання та охорони угідь. До них належать постанови, накази та методичні рекомендації Кабінету Міністрів України, які встановлюють загальні правила та процедури у сфері земельних відносин та охорони земель. Значну кількість нормативних актів видають також профільні міністерства та відомства, зокрема Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики) та Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр). Ці акти регулюють такі питання, як порядок раціонального використання земель різних категорій, правила охорони земель від ерозії, засолення та заболочення, процедури проведення моніторингу земель та оцінки ґрунтового покриву, а також встановлюють санкції за порушення правил використання земель [22,23].

Висновки до Розділу 1. Таким чином, в Україні існує розгалужена система законодавчого та нормативного забезпечення використання й охорони сільськогосподарських угідь, яка охоплює широкий спектр питань - від загальних принципів земельних відносин до конкретних вимог щодо охорони ґрунтів. Однак, попри наявність цієї нормативної бази, існує низка проблем, серед яких особливо виділяються недостатній контроль за дотриманням законодавства та відсутність ефективних економічних механізмів впровадження заходів охорони земель. Це призводить до того, що законодавчі норми не завжди знаходять належне практичне втілення, а заходи з охорони земель часто не є достатньо стимульованими економічно, що знижує їхню ефективність. Подолання цих проблем є важливим завданням для забезпечення раціонального та сталого використання сільськогосподарських угідь в Україні

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Характеристика природно-економічних умов території

Великобагачанська селищна територіальна громада розташована в центральній частині Полтавської області та охоплює площу близько 41754 тис. га. До її складу входять 29 населених пунктів. Основу землекористування становлять сільськогосподарські угіддя, передусім рілля. Природні умови сприятливі для ведення аграрного виробництва: клімат - помірно континентальний, ґрунтовий покрив представлений переважно високородючими чорноземами. Разом із цим, на території громади наявні осередки ерозійних процесів, заболочені ділянки та екологічно чутливі зони, що потребують спеціального підходу в плануванні землекористування.

Великобагачанська селищна територіальна громада була створена у 2017 році в результаті об'єднання кількох місцевих рад - Великобагачанської селищної, а також Багачанської Першої, Якимівської, Степанівської та Радивонівської сільських рад. У квітні того ж року відбулися перші вибори депутатів та голови новоутвореної громади. У 2020 році до складу громади були доєднані ще дві сільські ради - Широкодолинська та Кротівщинська. Загалом до складу Великобагачанської селищної ради входять 29 населених пунктів.

Нині громада є частиною Миргородського району Полтавської області відповідно до чинного адміністративно-територіального устрою України.

Великобагачанська селищна ТГ межує:

- на півдні - з Білоцерківською, Семенівською та Глобинською громадами;
- на заході - з Хорольською міською ТГ;
- на півночі - з Миргородською міською та Гоголівською сільською ТГ;

- на сході - з Шишацькою селищною ТГ.

Громада розташована в центральній частині Полтавської області. Через її територію проходить частина автомобільної магістралі міжнародного значення М-03 (Київ - Харків - Довжанський), загальна довжина якої становить 856,1 км, з них близько 14,2 км пролягає через межі громади. Це створює сприятливі умови для розвитку логістики, торгівлі та бізнесу (Рис.2.1).

На півночі громади переважають сільськогосподарські угіддя з розвиненим транспортним сполученням у напрямку м. Миргород.

Територією громади, з північного заходу до південного сходу, протікає річка Псел. Її довжина в межах громади становить приблизно 20 км. Прибережні території, що включають лісові масиви та природно-рекреаційні зони, мають потенціал для розвитку дачного будівництва, туризму, спортивно-оздоровчої інфраструктури та ресторанно-готельного бізнесу.

У південній та південно-східній частинах громади переважають прирічкові плато з сіножатями та пасовищами, що створює передумови для активного розвитку тваринництва, а також підтримки традиційного сільського господарства.

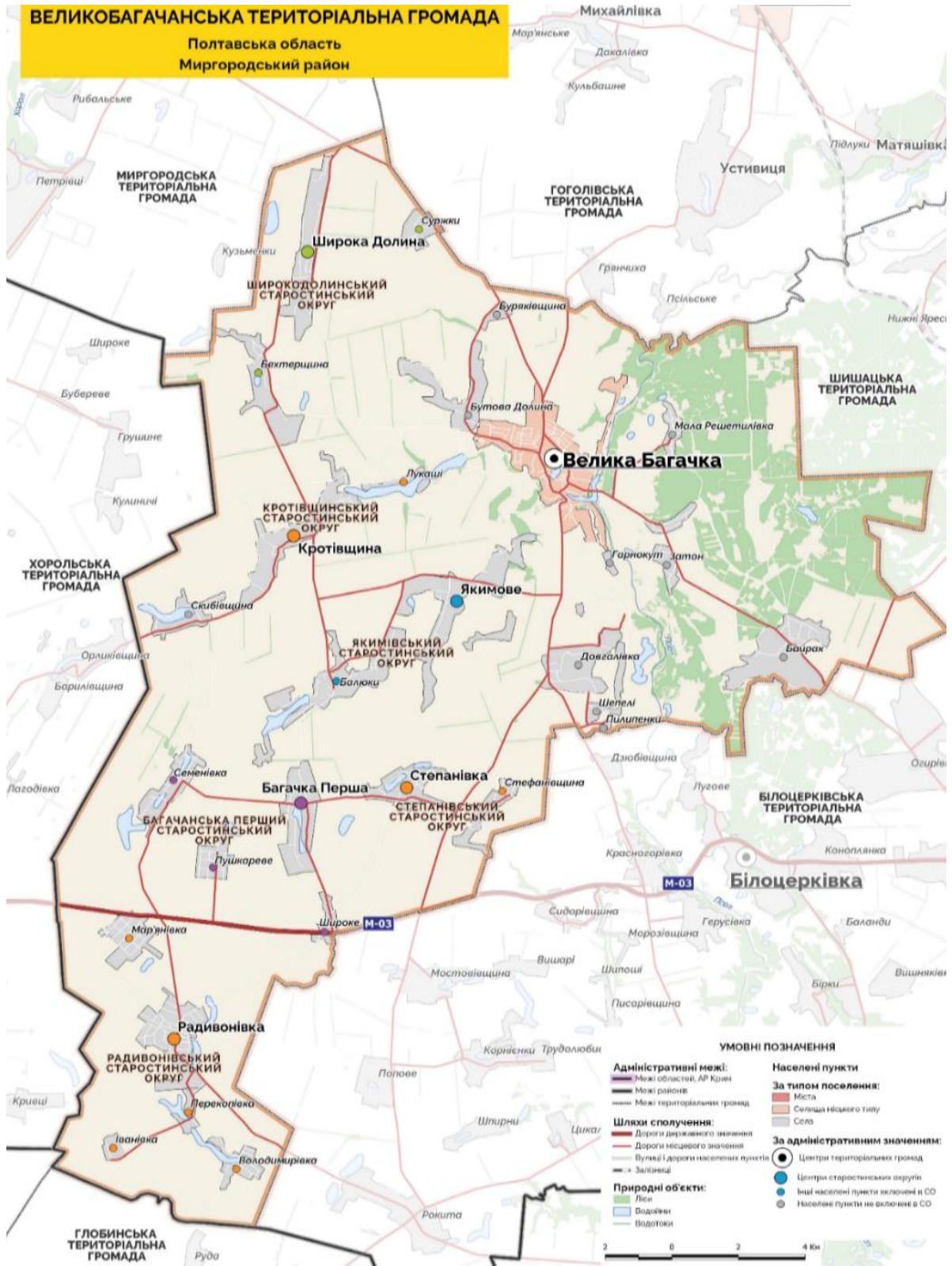

Рисунок 2.1 - Картографічне зображення Великобагачанської селищної ТГ

Великобагачанська селищна територіальна громада Миргородського району розташована в центральній частині Полтавської області.

Її географічне положення в межах помірного кліматичного поясу зумовлює наявність помірно-континентального клімату. Характерні риси клімату - помірно холодна зима та тепле літо з достатнім рівнем опадів. Загалом кліматичні умови сприятливі як для життя населення, так і для розвитку сільського господарства й лісокористування.

Водні ресурси громади

Водний фонд громади становить 458,7550 га, що дорівнює 1,09% її загальної площі. Через територію протікає п'ять річок, серед яких найбільшою є Псел (довжина в межах громади - 18 км). Інші водотоки - Багачка, Тух, Коноплянка та Затін. Основною проблемою малих річок, як і по всій Україні, є замулення та мілководдя.

Річка Псел є лівою притокою Дніпра, бере початок у Росії, а далі протікає через Сумську та Полтавську області. Її характерна ознака - звивистість, різна висота берегів та перемінна течія.

Річка Багачка - права притока Псла, завдовжки понад 16 км, з руслом шириною 4-8 м. Колись вона була повноводною та багатою на рибу.

На території громади нараховується 34 водні об'єкти із загальною площею водного дзеркала 436,7885 га, з яких 7 (77,42 га) перебувають у незадовільному стані, а 12 (204,6434 га) передано в оренду. У 2018-2021 роках було паспортизовано 5 водних об'єктів за кошти орендарів. У 2019 році паспорти не виготовлялись.

Мінерально-сировинні ресурси

Головним природним багатством є родовище мінеральних вод, що використовується для лікування в санаторії ТОВ «Санаторій "Псел"», а також для промислового розливу. Води за хімічними характеристиками схожі на «Миргородську» - це слабомінералізовані хлоридно-натрієві води (2.6-3.7 г/л), без специфічних домішок.

Експлуатація ведеться з двох свердловин (№2-Е і №1000-Г) глибиною понад 300 м на підставі спецдозволу №4415 від 04.10.2007 р., чинного до 2035 року. Балансові запаси затверджено ДКЗ України у 2004 році.

Рослинний і тваринний світ, природно-заповідний фонд

Фауна громади представлена понад 400 видами, серед яких є червонокнижні тварини - нічниця ставкова, перегузня, тушкан, балабан, журавель сірий, орлан-білохвіст та інші птахи.

Флора нараховує до 2000 видів, з них 1500 - покритонасінні. Представлені також мохи, лишайники, плауни, папороті. Водні угруповання включають рдести, кушир, елодею, латаття, ряску та ін.

Прибережно-заплавні екосистеми зберігаються в межах ландшафтного заказника місцевого значення «Байраківський» (770,0 га), що включає території Великобагачанської селищної ради й ТОВ «Багачанське». Він створений для охорони ландшафтів, червонокнижної флори й фауни, має наукове, рекреаційне та естетичне значення (див. додаток А).

Також в межах громади розташований ландшафтний заказник місцевого значення «Шафранова балка» між селами Якимове та Балюки, який охороняє степову флору і фауну. Він створений рішенням Полтавської обласної ради у 2019 році.

2.2. Стан та структура сучасного землекористування

Для аналізу земельного фонду Великобагачанської селищної територіальної громади доцільно застосувати метод порівняння, що дає змогу комплексно оцінити структуру землекористування. Відповідні дані наведені в таблиці 2.1.

Земельний фонд громади має виразну перевагу однієї категорії - сільськогосподарських угідь, які займають 79,02% від загальної площі території. Це свідчить про аграрну спрямованість економіки громади та значну роль сільськогосподарського виробництва в її розвитку.

Водночас важливою складовою просторової структури є лісові масиви, частка яких становить 14,4% (6016,6257 га). Це свідчить не лише про наявність природної екосистемної цінності, а й про перспективи розвитку лісового господарства, рекреаційної діяльності та екотуризму. Такий потенціал дає змогу формувати стратегії сталого використання природних ресурсів громади у середньо- та довгостроковій перспективі.

Основним користувачем лісових земель на території громади є ДП «Миргородське лісове господарство», яке здійснює догляд, охорону та відтворення лісів.

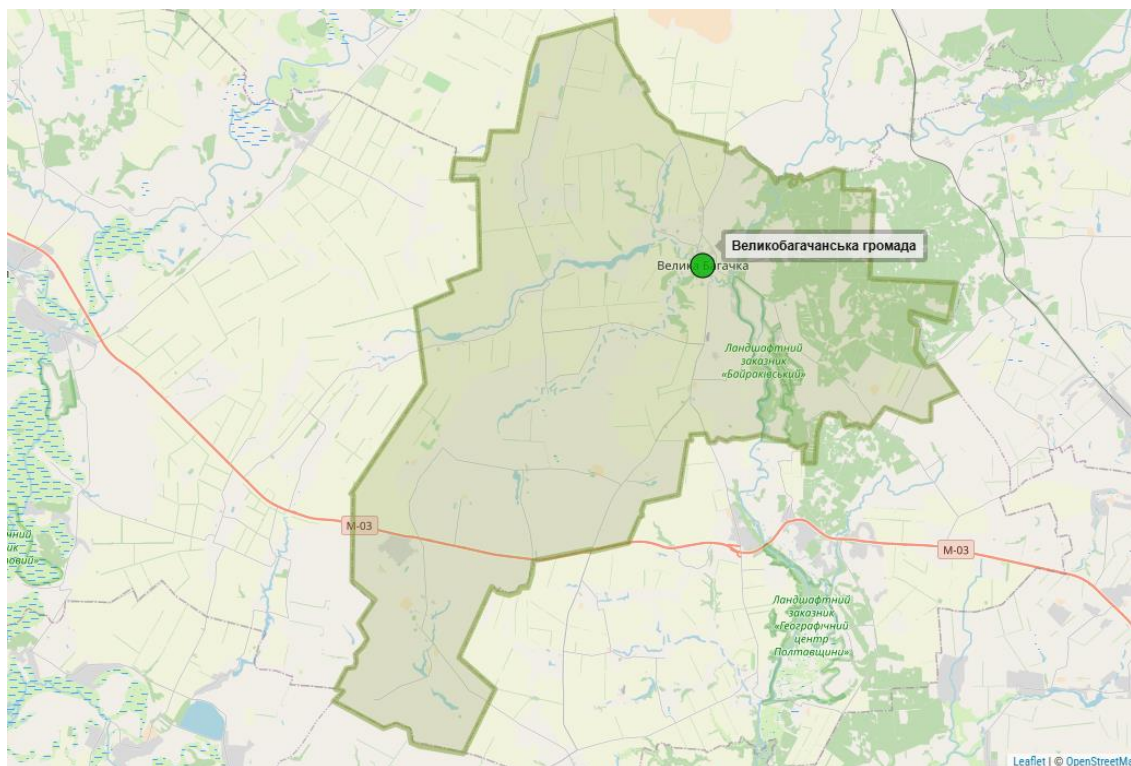

Рис. 2.2 Смарагдова мережа Великобагачанської громади

Ліси громади зосереджені переважно в долині річки Псел. У видовому складі деревних насаджень переважають дуб і вільха, до яких часто домішуються ясен, клен, берест, в'яз та інші листяні породи. Місцями трапляються дикі яблуні й груші. Підлісок представлений типовими для Полтавщини видами: ліщина звичайна, шипшина, глід, бузина чорна, калина звичайна, верба шелюг, верес.

Особливої уваги заслуговують соснові ліси, що ростуть на лівому березі Псла. Серед них, як своєрідні «острівці», зустрічаються березові гаї. Їхня поява є результатом тривалої антропогенної трансформації природного середовища.

Таблиця 2.1.
Характеристика земельного фонду Великобагачанської селищної ТГ

<i>Види земельних угідь</i>	<i>Площа, га</i>	<i>Питома вага, %</i>
Загальна площа земель, <i>всього</i>	41754,0000	100,0
Сільськогосподарські землі	33000,5584	79,04
в тому числі:		
<i>рілля</i>	30690,7794	93,00
<i>багаторічні насадження</i>	252,8225	
<i>пасовища</i>	1055,066	
<i>сіножаті</i>	1001,8905	
Землі лісового фонду	6016,6257	14,41
Землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення	846,8	2,03
Землі водного фонду	458,7550	1,09
Забудовані землі	1269,5467	3,04
з них :		
<i>Землі житлової забудови громадського призначення</i>	882,05	2,11
<i>Землі промисловості</i>	23,9703	0,93
<i>Землі транспорту</i>	363,5264	
Оздоровчого призначення	7,3822	0,02
Землі рекреаційного призначення	154,1373	0,4
Землі історико-культурного призначення	0,1947	-
Вид власності:		
Комунальна	6616,18213	15,85
Приватна	34892,0723	83,56
Державна	245,7456	0,59

Таким чином, різноманітний природний потенціал громади створює сприятливі умови для гармонійного поєднання сільськогосподарської діяльності з екологічно орієнтованим землекористуванням.

На території Великобагачанської селищної територіальної громади також наявні землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, які займають 0,93% від загальної площі. Землі водного фонду становлять 1,09%, природно-заповідні території - 2,03%, землі оздоровчого призначення - лише 0,02%, а землі рекреаційного призначення охоплюють 0,4% площі громади (див. рис. 2.3).

Варто підкреслити, що наявний природно-ресурсний потенціал території створює сприятливі умови для розвитку аграрно-промислового комплексу, а також екологічного та сільського туризму. У контексті воєнного стану, коли значна частина земель у прифронтових регіонах України потребує розмінування та очищення від вибухонебезпечних предметів, сільськогосподарські угіддя Великобагачанської громади залишаються придатними до ефективного використання у галузях рослинництва та тваринництва. Це забезпечує продовольчу стабільність регіону та його участь у національній продовольчій безпеці.

Крім того, попри складну ситуацію в країні, внутрішній туризм продовжує розвиватися, хоч і зазнає певної трансформації. Підвищений інтерес до безпечних, екологічно чистих та естетично привабливих місць відпочинку робить територію Великобагачанської громади потенційно привабливою для оздоровчого, сільського та рекреаційного туризму, що в перспективі може стати одним із напрямів диверсифікації місцевої економіки.

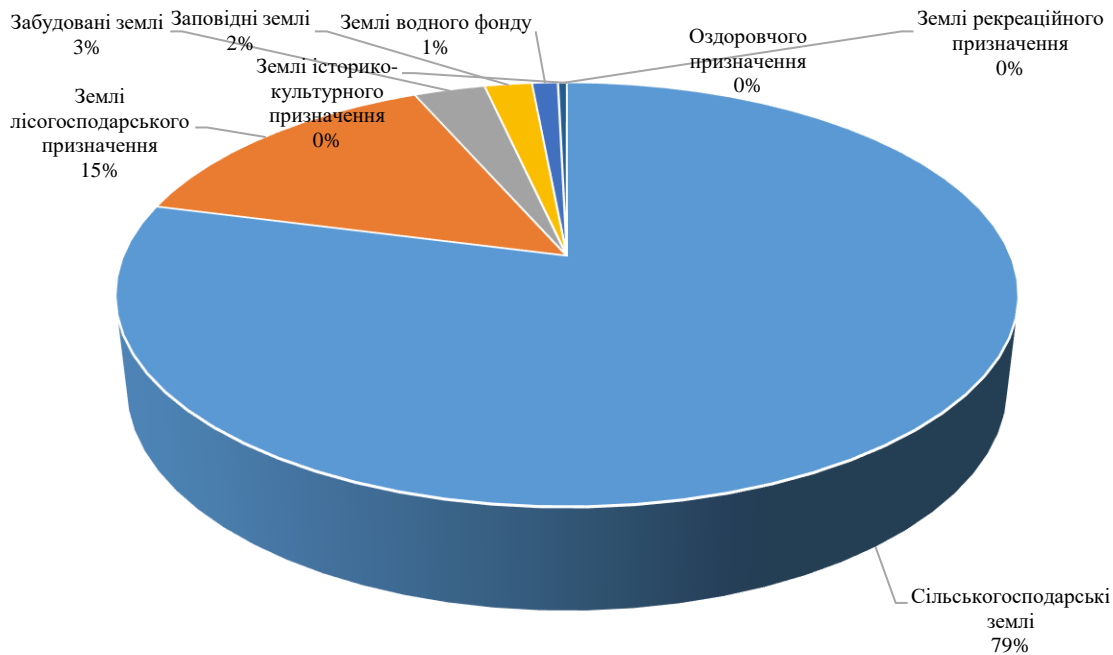

Рисунок 2.3 - Структура земельного фонду Великобагачанської селищної ТГ за видами земельних угідь, %

На основі аналізу просторових даних встановлено:

- Земельний фонд громади надмірно зосереджений у сільськогосподарському виробництві - понад 70% площі займає рілля.
- Екологічно стабілізуючі угіддя (ліси, луки, водно-болотні угіддя) займають незначну частку.
- Спостерігається інтенсивне застосування агрохімікатів, відсутність науково обґрунтованих сівозмін.
- Частина земель використовується не за цільовим призначенням або без відповідної документації.

2.3. Екологічні проблеми у використанні сільськогосподарських угідь

Рациональне землекористування є невіддільним від екологічного стану сільськогосподарських угідь [27]. Порушення природного балансу внаслідок інтенсивного агровиробництва, надмірного обробітку ґрунтів, використання хімічних засобів, водної та вітрової ерозії - все це призводить до деградації земель, втрати біорізноманіття та зниження екологічної стійкості

агрорландшафтів. У межах Великобагачанської громади, як і загалом у Полтавській області, проявляються типові екологічні проблеми, властиві інтенсивному сільському господарству.

Деградація ґрунтів

Найгострішою проблемою є зниження природної родючості ґрунтів. Постійне вирощування технічних та зернових культур без належного чергування, недотримання сівозмін, застосування лише мінеральних добрив без органіки призводить до погіршення гумусового складу та структури ґрунту. За останні роки на території громади спостерігається зменшення вмісту гумусу в орному шарі ґрунтів, що потребує вжиття системних агроекологічних заходів.

Ерозійні процеси

Водна та вітрова ерозія є загрозою для частини ріллі, особливо на схилах та в районах з недостатнім лісовим покривом. Втрата родючого шару ґрунту через змивання або видування має не лише аграрні, але й соціально-економічні наслідки - зниження врожайності, збільшення витрат на добрива, зростання ризиків опустелювання. На полях із середнім та високим рівнем ерозійної небезпеки необхідне впровадження ґрунтозахисних технологій: контурного землеробства, терасування, посіву багаторічних трав.

Забруднення агросистем

Надмірне використання агрохімікатів, особливо за відсутності належного контролю за нормами внесення, спричиняє забруднення ґрунтів, підземних та поверхневих вод залишками пестицидів і нітратів. Це негативно впливає не лише на екологічну якість території, а й на здоров'я населення. Наявність колодязів і свердловин, які використовуються для питного водопостачання в сільській місцевості, робить проблему особливо актуальною.

Втрата агробіорізноманіття

Інтенсифікація виробництва та вирощування монокультур призводять до спрощення агроєкосистем і зниження різноманіття флори і фауни.

Втрачаються оселища для птахів, корисних комах, зникають дикорослі рослини. Це порушує природні екологічні ланцюги і знижує стійкість агроландшафтів до шкідників та хвороб, створюючи замкнене коло залежності від хімічного захисту.

Надмірна розораність земель

Розораність сільськогосподарських територій у громаді перевищує 70 %, що призводить до зменшення площ природних екосистем - луків, пасовищ, полезахисних лісосмуг [30]. Це знижує буферну здатність ландшафтів, прискорює водну ерозію та негативно впливає на мікроклімат місцевості (дмв Табл.2.2).

Таблиця 2.2

Основні екологічні проблеми використання сільськогосподарських угідь у Великобагачанській громаді

Екологічна проблема	Сутність проблеми	Можливі наслідки	Необхідні заходи
Деградація ґрунтів	Втрата гумусу, ущільнення, зниження родючості	Зниження врожайності, збільшення витрат на добрива	Внесення органіки, сівозміни, сидерація
Водна та вітрова ерозія	Змивання/видування ґрунту зі схилів	Втрата верхнього шару, заболочування низин	Контурна оранка, терасування, лісосмути
Хімічне забруднення	Надлишкове використання агрохімікатів	Токсичність ґрунту та вод, ризику для здоров'я	Моніторинг, дозоване внесення, органічне виробництво
Втрата біорізноманіття	Монокультури, вирубка лісосмуг	Зниження стійкості агросистем	Чергування культур, відновлення екосмуг
Надмірна розораність	Зменшення природних угідь	Порушення водного режиму, деградація екосистем	Баланс між ріллею, пасовищами, лісовими зонами

Усі зазначені екологічні проблеми взаємопов'язані та потребують комплексного підходу до управління сільськогосподарськими угіддями на рівні громади [32,34]. Збереження екологічної рівноваги, впровадження ґрунтозахисного землеробства, екологічного моніторингу та адаптації до змін клімату мають стати пріоритетними напрямками політики сталого землекористування у Великобагачанській громаді. Ефективне вирішення екологічних проблем забезпечить не лише збереження природних ресурсів, а й підвищення економічної стабільності аграрного сектору.

2.4 Економічна ефективність використання земельних ресурсів

Раціональне використання земельних ресурсів є важливим чинником економічного зростання аграрного сектору та добробуту сільського населення. У межах Великобагачанської селищної громади, яка має значний сільськогосподарський потенціал, ефективність використання земель безпосередньо впливає на продуктивність виробництва, зайнятість, рівень доходів та стабільність бюджету громади [33].

Основні показники економічної ефективності

Оцінка ефективності використання земельних ресурсів здійснюється за низкою ключових показників:

- **Урожайність** - один з базових індикаторів результативності землекористування. Високі врожаї свідчать про належне агротехнічне оброблення, дотримання сівозмін, використання якісного насіння та добрив.
- **Валовий збір сільськогосподарської продукції** з одиниці площі дозволяє оцінити загальний результат у грошовому чи фізичному вимірі.
- **Рентабельність виробництва** показує співвідношення прибутку до витрат. У сільському господарстві рентабельність прямо залежить від якості землі, технологій вирощування, доступу до ринків збуту та державної підтримки.
- **Окупність витрат на землекористування**, зокрема витрат на охорону ґрунтів, меліорацію, добрива, насіння та технічне забезпечення.

- **Питома продуктивність земель** (вироблена продукція або прибуток з 1 га ріллі) - важливий інтегральний показник для порівняння між господарствами чи територіями.

Структура землекористування та її вплив на ефективність

У структурі землекористування Великобагачанської громади переважає рілля (понад 70 % загальної площі), що створює потенціал для високопродуктивного рослинництва. Однак перевантаженість земель однією функцією - вирощуванням монокультур, переважно зернових - призводить до зниження економічної стійкості господарств, особливо в умовах нестабільності ринку.

Більш ефективне землекористування передбачає:

- диверсифікацію сільськогосподарського виробництва (включення багаторічних культур, кормових угідь, садівництва);
- інтеграцію тваринництва як джерела органічних добрив та додаткового прибутку;
- збереження та розширення лісосмуг і лук як буферних елементів [16].

Роль орендних відносин і права власності

Оренда землі є поширеною формою землекористування в громаді. Від прозорості, тривалості й умов оренди залежить бажання орендарів вкладати кошти в підвищення родючості ґрунтів. Короткострокові договори часто ведуть до виснажливого використання землі, тоді як довгострокові оренди стимулюють інвестиції у сталий розвиток господарства.

Чітко оформлене право власності на землю підвищує її ринкову вартість, спрощує отримання кредитів під заставу та стимулює дбайливе використання ресурсу [17].

Таблиця 2.3.

Порівняння показників економічної ефективності землекористування у межах Великобагачанської громади

Показник	ФГ «Добробут»	ПП «Агрофірма «Соняшник»	ТОВ «Велика Багачка-Агро»
Урожайність пшениці, ц/га	45	38	41
Рентабельність рослинництва, %	27	18	22
Прибуток з 1 га ріллі, грн	9800	7200	8500
Частка органічних добрив, %	15	5	10
Наявність сівозміни	так	ні	частково

У таблиці 2.3 наведено узагальнені економічні показники трьох господарств, що функціонують на території громади. Фермерське господарство «Добробут» демонструє найбільшу ефективність завдяки використанню сівозміни, органічних добрив і дотриманню сучасних агротехнологій. ПП «Агрофірма «Соняшник», попри більші посівні площі, має нижчу рентабельність через інтенсивне землекористування без достатньої екологічної компенсації. ТОВ «Велика Багачка-Агро» посідає проміжну позицію - частково застосовує сівозміни й підтримує задовільну урожайність.

2.5. Геодезичне та картографічне забезпечення оцінки стану сільськогосподарських угідь

Раціональне та стале використання сільськогосподарських угідь неможливе без точного й актуального просторового аналізу, який базується на сучасних геодезичних і картографічних даних [28]. Ці дані є фундаментальною основою для ефективного планування землекористування, своєчасного виявлення деградованих земель, наукового обґрунтування сівозмін та успішної реалізації природоохоронних заходів.

У межах Великобагачанської селищної територіальної громади застосування геодезичних та картографічних методів має особливе значення,

враховуючи, що сільськогосподарські угіддя складають **близько 74%** загальної площі земельного фонду громади. Основними інструментами для проведення такого просторового аналізу є:

Топографо-геодезичні зйомки: Вони дозволяють отримати деталізоване уявлення про **рельєф** місцевості, виявити наявність **ерозійних форм** (ярів, балок), а також точно визначити розташування і стан існуючих **зрошувальних або дренажних систем**. Ці дані критично важливі для розробки протиерозійних заходів та оптимізації водного режиму ґрунтів.

Матеріали дистанційного зондування Землі (ДЗЗ): Використання сучасних супутникових знімків, таких як **Landsat** та **Sentinel-2**, забезпечує можливість оперативного та широкомасштабного аналізу. Це дозволяє моніторити **структуру посівів**, оцінювати **індекс NDVI** (Normalized Difference Vegetation Index), що є показником вегетаційної активності та здоров'я рослин, а також своєчасно виявляти **сліди деградації ґрунтів** на значних площах.

Зокрема, відкриті та потужні платформи, як **QGIS**, використовуються для **просторової інтеграції** різних типів даних (ґрунтові карти, топографічні плани, супутникові знімки, агрохімічні показники). ПС є незамінним інструментом для **ведення електронної картосхеми угідь**, дозволяючи накладати різні шари інформації, проводити аналіз та ефективно **планувати природоохоронні заходи** з високою точністю [36].

У 2024 році, у рамках співпраці з місцевими землевпорядниками та аграрними підприємствами Великобагачанської ТГ, такими як приватні підприємства та агроформуваннями громади: ПАФ «Україна», ПП «Великобагачанський», ПП «Комунар», ПА «Агроінвест», СФГ «Ґрунтознавець», ТОВ "Білагро", було проведено детальний аналіз стану орних земель у селах **Багачка Перша, Остап'є та Красногорівка**. За результатами проведених геодезичних обстежень і дешифрування супутникових знімків було встановлено низку проблемних явищ. **Наявність еродованих земель на схилах понад 3°**, де, як правило, не дотримуються

контурно-меліоративні схеми обробітку, що призводить до втрат родючого шару ґрунту.

Переуцільнення ґрунтів у місцях інтенсивного використання сільськогосподарської техніки та надмірного технічного навантаження, що погіршує водно-повітряний режим ґрунту та утруднює розвиток кореневої системи рослин.

Спостереження локальних осередків вторинного засолення ґрунтів у понижених ділянках рельєфу, що свідчить про порушення водного балансу та негативно впливає на продуктивність сільськогосподарських культур.

Картографування цих проблемних ділянок за допомогою ГІС дозволило чітко візуалізувати проблемні зони на карті громади та запропонувати адресні заходи щодо їх відновлення (Див.додатки Б,В,Г). Серед рекомендованих заходів - заліснення схилів, створення нових протиерозійних лісосмуг, а також зміна структури сівозмін з впровадженням ґрунтозахисних культур.

Табл. 2.4.

Основні види порушень земель та їх площа за даними ГІС-аналізу

Вид порушення	Орієнтовна площа, га	Населені пункти громади
Ерозійно небезпечні ділянки	215	Красногорівка, Остап'є
Вторинне засолення	47	Багачка Перша, Якимове
Переуцільнення ґрунту	96	Балаклія, Поділ

Таким чином, геодезичне та картографічне забезпечення відіграє ключову роль у системі еколого-економічного моніторингу сільськогосподарських угідь. Воно не лише надає об'єктивну інформацію про поточний стан земельних ресурсів, але й сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень на всіх рівнях землекористування та слугує основою для розробки проєктів землевпорядкування з урахуванням

екологічних, економічних та соціальних факторів. Це дозволяє забезпечити сталість аграрного виробництва та збереження природного потенціалу Великобагачанської ТГ для майбутніх поколінь.

Висновки до Розділу 2

У процесі аналізу природно-ресурсного потенціалу Великобагачанської селищної територіальної громади встановлено, що її земельний фонд переважно складається із сільськогосподарських угідь, серед яких домінують рілля, пасовища та сіножаті. Територія громади має сприятливі природно-кліматичні умови для ведення агровиробництва, зокрема помірно-континентальний клімат, родючі ґрунти та розвинену сільськогосподарську інфраструктуру.

Наявні ґрунтові ресурси, переважно чорноземи, забезпечують високий потенціал урожайності за умови дотримання агротехнічних, меліоративних та природоохоронних заходів. Разом з тим, спостерігається низка екологічних проблем, зокрема зниження ґрунтової родючості, ерозійні процеси, забруднення земель залишками агрохімікатів та недотримання сівозмін.

Економічне використання земель громади характеризується значною орендною концентрацією угідь у руках аграрних підприємств, що часто призводить до інтенсивного, але не завжди раціонального землекористування. Спостерігається недостатній рівень впровадження сучасних технологій ощадливого землеробства, слабкий контроль за екологічними аспектами використання земель та обмежене фінансування заходів з охорони земель.

Таким чином, отримані результати свідчать про наявність значного потенціалу території для ефективного агровиробництва, однак його реалізація можлива лише за умови гармонійного поєднання економічних цілей з вимогами екологічної безпеки. Це потребує впровадження системного підходу до планування землекористування, посилення контролю за дотриманням екологічних норм та підвищення екологічної свідомості землекористувачів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ

3.1. Принципи екологізації землекористування

Екологізація землекористування передбачає впровадження таких підходів до використання земельних ресурсів, які забезпечують довгострокове збереження природного потенціалу території та водночас сприяють економічному розвитку. У Великобагачанській громаді, де понад 79% земельного фонду становлять сільськогосподарські угіддя, питання екологічної рівноваги набуває особливої актуальності.

Основні принципи екологізації землекористування, які доцільно впровадити на території громади:

1. Принцип раціонального використання земель:

Раціональне землекористування передбачає оптимальне співвідношення економічних вигід і природоохоронної доцільності, уникнення надмірного сільськогосподарського навантаження на землю.

На території с. Балаклія частина схилених земель, схильних до ерозії, використовується під рілля. Запропоновано вивести частину цих площ з інтенсивного використання та перевести їх у кормові угіддя (сіножаті), які мають екологічно захисну функцію.

2. Принцип збереження та відтворення родючості ґрунтів

Цей принцип полягає в обов'язковому впровадженні ґрунтозахисних технологій, органічних добрив, агромеліорації та сівозмін для уникнення деградації ґрунтів.

ТОВ "Агрофірма Петрівська" запроваджує комбіновану систему добрив, поєднуючи мінеральні та органічні. Крім того, підприємство дотримується науково обґрунтованих сівозмін, що дозволяє підтримувати родючість ґрунтів у зоні інтенсивного землеробства.

3. Принцип ландшафтного підходу

Він передбачає врахування рельєфу, гідрології, структури землекористування при плануванні просторової організації земель.

У долині річки Псел біля с. Остап'є збережено прибережні смуги, заболочені луки, які відіграють важливу роль у водорегулюванні та є частиною зеленого каркасу.

4. Принцип збалансованого поєднання екологічних та економічних інтересів

Цей принцип означає, що економічна вигода від використання земель не повинна досягатися ціною виснаження природних ресурсів чи порушення екологічної рівноваги.

ФГ "Надія" впровадило крапельне зрошення на овочевих ділянках у с. Якимове, що дозволило зменшити витрати води та добрив, підвищити врожайність, при цьому не порушуючи структуру ґрунту. Такий підхід демонструє ефективне поєднання екологічної технології з прибутковим агровиробництвом.

5. Принцип охорони та відновлення біорізноманіття

Охорона природних екосистем, видового різноманіття, збереження природних ареалів флори й фауни - ключова вимога до екологізованого землекористування.

На території між селами Бірки та Степанівка виявлені природні ділянки із залишками заплавлених лук, які є осередками біорізноманіття. В рамках громадських ініціатив спільно з Полтавською аграрною радою запропоновано включити їх до локальної екологічної мережі громади як заказник місцевого значення.

6. Принцип пріоритетності охорони земель особливо цінного призначення

Йдеться про обов'язкову охорону ґрунтів високої природної цінності, зокрема чорноземів, луків, водно-болотних угідь, лісосмуг.

У північній частині села Мар'янівка розташовані ґрунти з високим вмістом гумусу (чорноземи типові), які були під загрозою розорювання. Місцева рада за підтримки агровиробників відмовилася від ініціативи інтенсивного освоєння цієї ділянки та зберегла її як сіножаті.

7. Принцип участі громади та відкритості планування

Раціональне екологічне землекористування неможливе без залучення місцевого населення до ухвалення рішень щодо використання природних ресурсів (табл 3.1).

У 2024 році за ініціативи жителів с. Красногорівка було проведено громадські слухання щодо запобігання розорюванню прибережних захисних смуг уздовж р. Хорол. У результаті ці смуги були збережені, а на частині ділянок громада висадила медоносні трави для бджільництва.

Таблиця 3.1.

Екологічні принципи землекористування та їх застосування у Великобагачанській громаді

Принцип	Зміст	Можливості реалізації в громаді
Раціональність	Вилучення з обробітку непридатних або деградованих земель	Переведення еродованих ділянок у лісовий фонд або під сіножаті
Збереження родючості	Підтримка фізичних, хімічних і біологічних властивостей ґрунтів	Впровадження сівозмін, органічних добрив, вапнування
Ландшафтний підхід	Комплексне управління природними елементами території	Відновлення полезахисних смуг, збереження прибережних смуг
Екологічна безпека	Мінімізація забруднення довкілля та впливу агрохімікатів	Контроль за пестицидами, облаштування буферних зон біля водойм
Інтегроване управління ресурсами	Координація використання землі, води, біорізноманіття	Розробка місцевих програм екоінтеграції сільського господарства
Участь громади та прозорість	Включення жителів до процесу прийняття рішень	Проведення відкритих обговорень землевпорядних заходів

Застосування наведених принципів дозволить Великобагачанській селищній громаді не лише зберегти довкілля та забезпечити сталий розвиток, але й покращити продуктивність сільського господарства за рахунок більш зваженого і науково обґрунтованого підходу до землекористування. Особливої уваги потребують проблеми деградації ґрунтів, зниження біорізноманіття та забруднення вод, які можуть бути мінімізовані шляхом послідовного впровадження екологічних засад у господарську діяльність.

3.2. Напрями оптимізації структури землекористування

Оптимізація структури землекористування у Великобагачанській селищній територіальній громаді має здійснюватися з урахуванням природно-ресурсного потенціалу території, сучасного стану земельного фонду та екологічних викликів, характерних для регіону. Наразі понад 79% території громади займають сільськогосподарські угіддя, серед яких значна частина представлена ріллею. Така структура формувалася впродовж тривалого часу, проте в умовах деградації ґрунтів, втрати родючості, а також зростаючих вимог до екологічної збалансованості використання земель, необхідне поступове реформування підходів до землекористування.

Передусім, доцільним є зменшення площ ріллі, особливо на територіях із підвищеним рівнем ерозійної небезпеки, зокрема на схилах, деградованих і малопродуктивних ділянках. За результатами аналізу топографічних карт і геодезичних даних, на території громади наявні ріллі, що використовуються попри несприятливий рельєф та недостатню продуктивність. Вилучення таких земель з обробітку дозволить уникнути подальшого виснаження ґрунтів. На вивільнених територіях доцільно здійснити залуження або створити лісові насадження, що сприятиме підвищенню екологічної стійкості агроландшафтів.

У напрямку розвитку лісомеліоративного комплексу особливу увагу варто приділити відновленню та закладанню нових полезахисних лісосмуг

навколо полів, вздовж балок і малих водотоків. У громаді вже існують природні осередки листяних та хвойних насаджень, зокрема в долині річки Псьол, де зростають дуб, вільха, ясен, а також сосна на лівобережжі. Розширення таких насаджень не тільки покращить захист ґрунтів, але й сприятиме підвищенню біорізноманіття, мікрокліматичних умов та водорегулюючих властивостей території. Відновлення деградованих лісових ділянок, особливо на межі з сільськогосподарськими угіддями, дозволить створити буферні зони, важливі для охорони ландшафтів і зменшення антропогенного тиску.

Не менш важливим є розвиток кормової бази через розширення площ сіножатей і пасовищ. На сьогодні вони займають незначну частку в структурі землекористування громади, хоча наявні умови дають можливість використовувати як природні луки вздовж заплав Псла, так і здійснювати штучне відновлення таких угідь на вилучених з ріллі ділянках. Це дозволить підтримувати розвиток тваринництва в громаді, а також покращити використання земель з обмеженою придатністю для орного землеробства. У поєднанні з сучасними підходами до агровиробництва, сінокісні та пасовищні угіддя можуть бути ефективним компонентом сталого сільського господарства.

Для стабілізації агровиробництва важливо впровадити адаптовані до місцевих умов сівозміни [35]. Зокрема, потрібно зменшити частку монокультур (особливо кукурудзи та соняшника), які сприяють виснаженню ґрунту, і збільшити присутність бобових та сидеральних культур, що збагачують ґрунт азотом та покращують його структуру. Ротація культур має враховувати потреби в добривах, пестицидному навантаженні, потреби у воді та можливості механізованої обробки. Сівозміни дозволять підвищити продуктивність полів без надмірного використання хімічних засобів.

Одним із сучасних інструментів ефективного управління землею є використання геоінформаційних систем (GIS). Для громади це відкриває можливість створення цифрової карти землекористування з точним

визначенням меж угідь, типів ґрунтів, агроекологічного стану та структури посівів. GIS-технології дають змогу здійснювати агроекологічний моніторинг у динаміці, контролювати стан полів, прогнозувати врожайність, планувати меліоративні та захисні заходи. В умовах обмежених ресурсів це особливо актуально, оскільки дозволяє приймати обґрунтовані рішення, зменшувати витрати та підвищувати ефективність господарювання.

Таким чином, оптимізація структури землекористування у Великобагачанській громаді має передбачати перехід від інтенсивного використання орних земель до комплексного підходу з акцентом на екологічну рівновагу, відновлення природних ресурсів, диверсифікацію форм господарювання та застосування сучасних цифрових технологій. Це створить умови для сталого розвитку сільських територій, збереження родючості ґрунтів, підвищення продуктивності та екологічної безпеки регіону.

3.3. Еколого-економічне зонування території Великобагачанської селищної територіальної громади

Еколого-економічне зонування є важливою складовою планування раціонального використання та охорони земель, оскільки дозволяє визначити пріоритетні напрями землекористування на основі поєднання природних, агровиробничих та екологічних чинників [17,28]. Для Великобагачанської селищної територіальної громади таке зонування проведено з урахуванням родючості ґрунтів, ступеня їх деградованості, особливостей рельєфу, гідрологічних умов та природоохоронного статусу окремих ділянок.

На основі аналізу земельного фонду, картографічних матеріалів та агроекологічної інформації територію громади поділено на три основні зони: зону стабільного агровикористання, зону регульованого землекористування та природоохоронну зону.

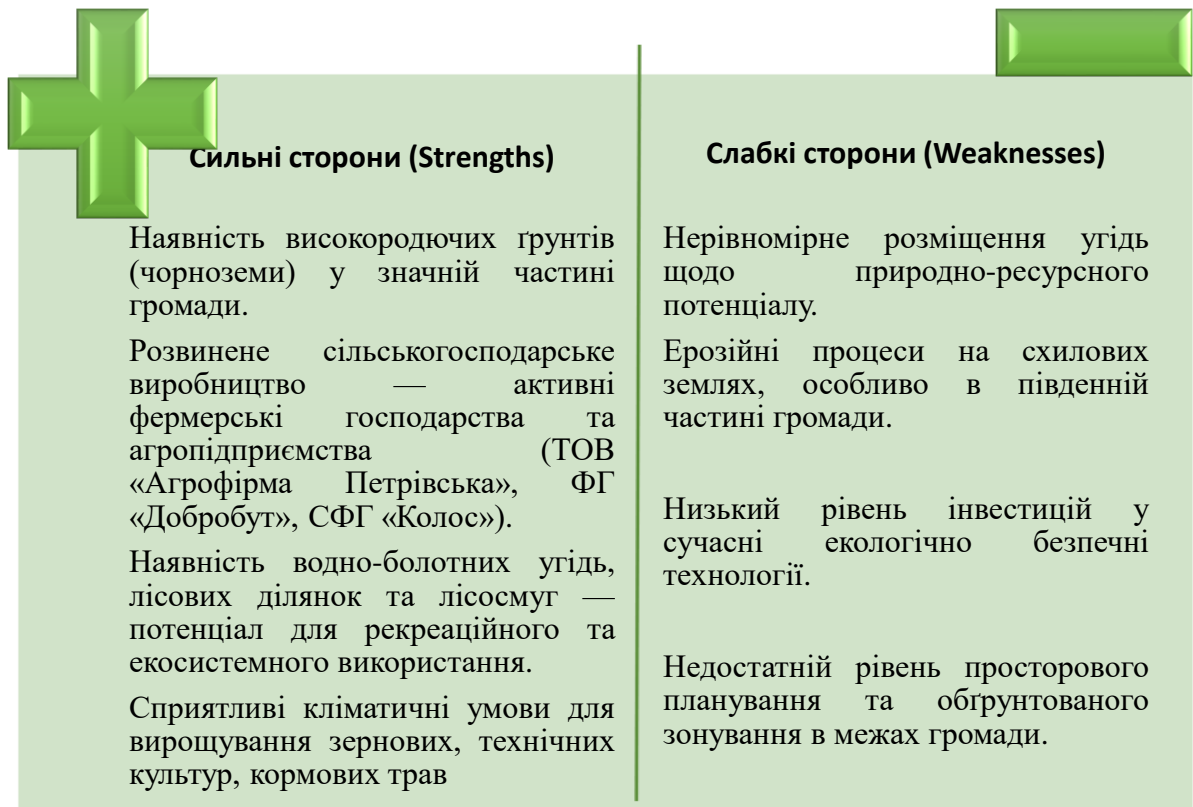

Рис 3.1. SWOT-Аналіз еколого-економічного зонування Великобагачанської СТГ

SWOT-аналіз засвідчив високий потенціал Великобагачанської громади до раціонального функціонального зонування території, однак ефективність реалізації залежить від усунення слабких сторін (ерозія, недосконалість планування) та мінімізації екологічних загроз [12]. Залучення ГІС-технологій, адаптація до кліматичних змін і впровадження агроекологічних практик є ключем до сталого розвитку території.

На основі аналізу природних, агровиробничих і екологічних характеристик земельного фонду Великобагачанської селищної територіальної громади, було проведено поділ її території на три функціональні зони: зону стабільного агровикористання, зону регульованого землекористування та природоохоронну зону. Такий підхід дозволяє оптимізувати просторову організацію земель, враховуючи як виробничі, так і природоохоронні чинники.

Зона стабільного агровикористання включає в себе ті території, які мають найвищий потенціал для сільськогосподарського виробництва. У межах громади вона охоплює більшість сільськогосподарських угідь, площа яких становить 33000,5584 га, що дорівнює 79,04% від загальної території. Основу становить рілля - 30690,7794 га (93% від сільгоспугідь), яка зосереджена на землях із сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами та відносно стабільним агроекологічним станом. Ці ділянки характеризуються високою родючістю, відсутністю значних форм деградації, що робить їх придатними для інтенсивного агровикористання із впровадженням сівозмін, точного землеробства та сучасних технологій вирощування культур.

Зона регульованого землекористування охоплює території, які через природні або антропогенні чинники мають обмеження у використанні або потребують спеціального підходу до господарювання. До цієї зони відносяться пасовища (1055,066 га), сіножаті (1001,8905 га), частково - багаторічні насадження (252,8225 га), а також забудовані землі (1269,5467 га). Значна частина цих земель розміщена на ділянках, схильних до ерозійних процесів, забруднення або вторинного засолення. Тому вони потребують

запровадження ґрунтозахисних заходів, організації стійких сільськогосподарських систем, меліоративних заходів, обмеження інтенсивного навантаження та використання екологічно доцільних технологій.

Природоохоронна зона формується за рахунок земель, які мають важливе екологічне значення, потребують обмеженого використання та спеціального режиму охорони. До цієї категорії віднесено лісові масиви (6016,6257 га або 14,41%), землі природно-заповідного фонду (846,8 га або 2,03%), водного фонду (458,755 га або 1,09%), а також землі рекреаційного (154,1373 га) та оздоровчого призначення (7,3822 га).

Таблиця 3.2

Еколого-економічне зонування території Великобагачанської селищної громади

Назва зони	Категорії земель, що входять до зони	Площа, га	Частка від загальної площі, %	Основні характеристики і рекомендації
Зона стабільного агровикористання	Рілля, частково багаторічні насадження	30943,6019	74,08	Землі високої родючості, придатні для інтенсивного землеробства та сівозмін
Зона регульованого землекористування	Пасовища, сіножаті, багаторічні насадження, забудовані території	3579,7257	8,57	Землі з природними/антропогенними обмеженнями, потребують захисного режиму
Природоохоронна зона	Ліси, землі ПЗФ, водного, оздоровчого та рекреаційного призначення	7483,701	17,92	Екологічно цінні території, обмежене або охоронне використання, збереження природи

Примітка: Загальна площа громади - 41754,0 га. У зонування включено всі основні типи угідь відповідно до їх фактичного використання та функціонального призначення.

Розміщення таких територій уздовж річки Псьол, в заплавах, у межах лісових куртин формує екологічний каркас громади. Ці землі є критично

важливими для збереження біорізноманіття, екосистемних послуг, формування сприятливого мікроклімату, водного балансу та розвитку рекреаційної і туристичної діяльності (Див.Додаток Д).

Таким чином, еколого-економічне зонування Великобагачанської ТГ забезпечує основу для раціонального, збалансованого та цільового використання земель відповідно до їх функціонального призначення, природного потенціалу та екологічного стану. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності землекористування, мінімізації негативного впливу на довкілля та забезпеченню сталого розвитку території громади.

3.4. Заходи з охорони земель та запобігання деградації

З метою збереження природного потенціалу земель Великобагачанської територіальної громади та запобігання їхній деградації, що є ключовою умовою для сталого розвитку аграрного сектору та забезпечення екологічної безпеки, пропонується впровадження комплексу взаємопов'язаних заходів. Ці заходи охоплюють технологічні, моніторингові, економічні та управлінські аспекти землекористування [13].

Першочерговим напрямом є впровадження ґрунтозахисних технологій обробітку. Перехід до нульового або мінімального обробітку ґрунту дозволить зменшити механічний вплив на його структуру, зберегти природну агрегацію ґрунтових частинок та підвищити вміст органічної речовини. Мульчування поверхні ґрунту рослинними рештками сприятиме захисту від водної та вітрової ерозії, збереженню вологи, регулюванню температурного режиму та збагаченню ґрунту органічною речовиною. Використання сидеральних культур у сівозмінах не лише запобігатиме виснаженню ґрунту, але й покращуватиме його фізичні, хімічні та біологічні властивості, збагачуючи органічною масою та азотом.

Важливу роль у раціональному використанні земельних ресурсів відіграє впровадження технологій точного землеробства. Застосування

сучасних навігаційних систем, датчиків, дронів та програмного забезпечення дозволить здійснювати диференційоване внесення добрив, засобів захисту рослин та посівного матеріалу, враховуючи неоднорідність ґрунтового покриву та потреби рослин на кожній конкретній ділянці поля. Це призведе до оптимізації використання ресурсів, зменшення агрохімічного навантаження на ґрунти та довкілля, а також підвищення економічної ефективності виробництва [7].

Для своєчасного виявлення негативних змін у стані земельних ресурсів та розробки адекватних заходів реагування пропонується створення та функціонування системи локального моніторингу ґрунтів, вод та біорізноманіття. Регулярні спостереження за ключовими показниками якості ґрунтів (вміст гумусу, поживних речовин, рівень забруднення), стану водних об'єктів (якість води, рівень забруднення) та біорізноманіття (видовий склад флори та фауни) дозволять отримувати об'єктивну інформацію про екологічну ситуацію на території громади та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Стимулювання екологічно відповідального землекористування потребує запровадження дієвих механізмів екологічного стимулювання. Надання дотацій та пільг сільгоспвиробникам, які впроваджують ґрунтозахисні технології, органічне землеробство та інші екологічно безпечні практики, сприятиме їхньому ширшому поширенню. Застосування екологічних податків на використання шкідливих агрохімікатів та нераціональне використання водних ресурсів стимулюватиме більш ощадливе та екологічно обґрунтоване господарювання [6].

Ефективне управління земельними ресурсами неможливе без належного обліку та документування. Тому пропонується ведення документації у цифровій формі з інтеграцією до Національної кадастрової системи України (НКСЗ). Це забезпечить прозорість управління земельними ресурсами, полегшить доступ до інформації, спростить процедури обліку та контролю за використанням земель, а також сприятиме прийняттю

обґрунтованих рішень у сфері землекористування на основі актуальних та достовірних даних. Інтеграція з НКСЗ забезпечить сумісність даних на національному рівні та сприятиме ефективнішому управлінню земельними ресурсами держави в цілому.

3.5. Оцінка ефективності запропонованих заходів

Реалізація запропонованих проєктних рішень для Великобагачанської територіальної громади, спрямованих на еколого-економічну оптимізацію сільськогосподарського землекористування, матиме комплексний позитивний вплив на аграрний сектор, стан довкілля та розвиток сільських територій громади (Див додаток Е). Оцінка ефективності базується на прогнозованих результатах впровадження конкретних заходів у сферах екологізації, оптимізації структури угідь, охорони та відтворення родючості ґрунтів, а також економічного стимулювання раціонального землекористування, відповідно до специфіки Великобагачанської ТГ.

Застосування протиерозійних заходів, таких як контурна обробка полів, створення трав'яних буферних смуг уздовж балок та річок, а також оптимізація систем обробітку ґрунту зі зменшенням інтенсивності механічного впливу, призведе до значного зменшення втрат ґрунту від водної та вітрової ерозії. Це сприятиме збереженню гумусу та поживних речовин, необхідних для росту рослин, що, в свою чергу, знизить потребу у внесенні значних обсягів мінеральних добрив. Зменшення вимивання агрохімікатів у водні об'єкти покращить якість води та збереже біорізноманіття місцевих екосистем. Збереження ґрунтової вологи, особливо важливе в умовах можливих посух, підвищить стабільність врожаїв.

Відновлення та підвищення природної родючості ґрунтів через впровадження сівозмін з включенням сидеральних культур, внесення органічних добрив, а також оптимізація структури посівних площ з урахуванням ґрунтових особливостей різних ділянок Великобагачанської ТГ,

дозволить підвищити врожайність сільськогосподарських культур. Рациональне використання наявних земельних ресурсів, впровадження ресурсозберігаючих технологій, таких як системи точного землеробства, адаптовані до потреб малих та середніх фермерських господарств громади, сприятиме зниженню витрат на виробництво одиниці продукції. Виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, що має потенціал для розвитку у Великобагачанській СТГ, відкриє можливості для отримання вищої ціни на ринку та підвищить економічну привабливість місцевого аграрного сектору.

Перехід до більш екологічно безпечних методів ведення сільського господарства, включаючи обмеження використання синтетичних пестицидів та гербіцидів, а також поступове впровадження біологічних засобів захисту рослин, сприятиме значному поліпшенню якості довкілля у Великобагачанській СТГ. Зменшення агрохімічного навантаження на ґрунти та водні об'єкти збереже здоров'я місцевих екосистем та знизить ризики для здоров'я мешканців громади. Підтримка та відновлення полезахисних лісових смуг та інших елементів природного каркасу сприятиме збереженню біорізноманіття та покращенню мікроклімату на сільськогосподарських угіддях.

У довгостроковій перспективі реалізація цих заходів створить міцні умови для сталого розвитку агропромислового комплексу Великобагачанської СТГ та покращить соціально-економічну ситуацію в сільській місцевості. Підвищення економічної стійкості місцевих аграрних підприємств, створення нових робочих місць, пов'язаних з екологічно орієнтованим сільським господарством та переробкою сільськогосподарської продукції, а також розвиток супутніх видів діяльності, таких як агротуризм, сприятимуть комплексному розвитку громади. Забезпечення довгострокової продуктивності сільськогосподарських угідь збереже основний економічний потенціал Великобагачанської СТГ для майбутніх поколінь.

Висновки до Розділу 3

У цьому розділі було визначено основні шляхи покращення еколого-економічного стану сільськогосподарських угідь Великобагачанської селищної територіальної громади. З урахуванням сучасних викликів у сфері землекористування, першочерговим є забезпечення раціонального використання земельних ресурсів із дотриманням принципів сталого розвитку та збереження природного середовища.

Запропоновані напрями вдосконалення охоплюють:

- впровадження агроекологічного моніторингу для оперативного виявлення деградаційних процесів і оцінки ефективності землекористування;
- оптимізацію структури сільськогосподарських угідь, зокрема зменшення частки ерозійно небезпечної ріллі шляхом консервації деградованих земель або переведення їх у менш інтенсивне використання (сіножаті, пасовища, заліснення);
- застосування сучасних технологій ощадливого землеробства, зокрема нульового обробітку ґрунту (No-Till), сидерації, органічного удобрення, точного землеробства;
- удосконалення системи землепорядного планування з обов'язковим урахуванням екологічної складової при формуванні проєктів землеустрою;
- посилення ролі органів місцевого самоврядування у контролі за використанням земель, стимулювання агровиробників до впровадження екологічних практик через податкові та інвестиційні механізми.

Запропоновані заходи сприятимуть не лише підвищенню ефективності використання земель, а й забезпеченню їх відтворюваності, збереженню біорізноманіття, поліпшенню якості продукції та формуванню сприятливого соціального середовища у громаді.

Таким чином, удосконалення еколого-економічного використання сільськогосподарських угідь повинне базуватись на поєднанні науково

обґрунтованих підходів, інноваційних технологій і активної участі місцевої громади у процесі управління земельними ресурсами.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи на тему «Еколого-економічні засади раціонального використання сільськогосподарських угідь» було досліджено теоретичні положення, проаналізовано природно-ресурсний потенціал досліджуваної території, а також виявлено основні напрями та можливості удосконалення сучасного землекористування в межах Новосанжарської селищної територіальної громади. За результатами виконаного дослідження сформульовано наступні висновки:

Розкрито науково-теоретичні основи раціонального використання сільськогосподарських угідь. Показано, що сучасні підходи до землекористування мають ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, тобто забезпечення ефективного використання земель без шкоди для довкілля та майбутніх поколінь. З'ясовано, що еколого-економічні засади відіграють ключову роль у формуванні стратегії управління земельними ресурсами, оскільки поєднують економічну доцільність із необхідністю охорони навколишнього середовища. Визначено функції, класифікацію сільськогосподарських угідь та особливості їх оптимального використання.

Здійснено оцінку природно-ресурсного потенціалу Великобагачанської селищної територіальної громади. Встановлено, що значну частину її площі становлять сільськогосподарські угіддя, зокрема рілля, що характеризуються високою розораністю. Проаналізовано агрокліматичні та ґрунтові умови, які є сприятливими для вирощування більшості сільськогосподарських культур. Водночас виявлено екологічні проблеми землекористування: ерозійні процеси, виснаження родючості ґрунтів, недостатнє дотримання сівозмін і природоохоронних технологій. Акцентовано увагу на необхідності удосконалення системи моніторингу стану земель і впровадження комплексу заходів з їх охорони.

Розглянуто практичні підходи до еколого-економічного планування використання сільськогосподарських угідь. Зокрема, проведено оцінку

економічної ефективності використання земель на основі таких показників, як урожайність, валовий прибуток, рентабельність, витрати ресурсів. Доведено, що впровадження сучасних агротехнологій, використання високоякісного насіння, оптимізація структури посівів та поліпшення організаційної структури виробництва є основними умовами підвищення продуктивності земель. Встановлено, що вплив таких факторів, як якість ґрунтів, рівень технічного забезпечення, кваліфікація кадрів, інфраструктура та державна підтримка, має вирішальне значення для ефективного землекористування. Запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення використання земель у громаді, зокрема: агроекологічне зонування, запровадження сівозмін, охорона малопродуктивних земель, розвиток локальних ринків збуту та підвищення ролі землевпорядкування.

Результати дослідження свідчать, що **ефективне використання сільськогосподарських угідь можливе лише за умови одночасного врахування економічних, екологічних та соціальних чинників.** Раціональне землекористування передбачає інтеграцію ресурсозберігаючих технологій, адаптацію до змін клімату, збереження родючості ґрунтів та посилення контролю за використанням земель. Надалі доцільним є активізація науково-обґрунтованого планування використання земель у межах громад, із залученням сучасних геоінформаційних систем, моніторингових технологій і підвищенням кваліфікації працівників галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баладжи М.Д. Еколого-економічні засади збалансованого землекористування. Сталий розвиток економіки. 2012. № 6. С. 157-160.
2. Балюк С.А. та ін. Екологічний стан ґрунтів України. Український географічний журнал. 2012. № 2. С. 38-42.
3. Беземчук О.Г. Механізм управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2674>.
4. Богатирчук-Кривко С.К. Удосконалення еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами у сільському господарстві. Збалансоване природокористування. 2016. № 1. С. 120-127.
5. Важинський Ф.А., Колодійчук А.В., Потинський М.Л. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.13. С. 123-128.
6. Вайда В., Любезна І. Економічний механізм регулювання раціонального землекористування. У кн.: Розвиток аграрного бізнесу в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-17 квіт. 2016 р. Тернопіль: Астон, 2016. С. 41-42.
7. Головіна О.Л. Еколого-економічний аналіз використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Збалансоване природокористування. 2013. № 4. С. 62-67.
8. ДБН В.2.4-3:2010. Гідротехнічні споруди. Основні положення. URL: <http://profidom.com.ua/v-2/v-2-4/1704-dbn-v-2-4-32010-gidrotehnicni-sporudi-osnovni-polozhenna>.
9. Екологія та охорона навколишнього середовища: словник-довідник / уклад. А.Я. Сохнич та ін. Львів: Укр. технології, 2006. 252 с.
10. Економіка довкілля і природних ресурсів: монографія / Ю.В. Дзядикевич та ін. Тернопіль: Астон, 2016. 392 с.

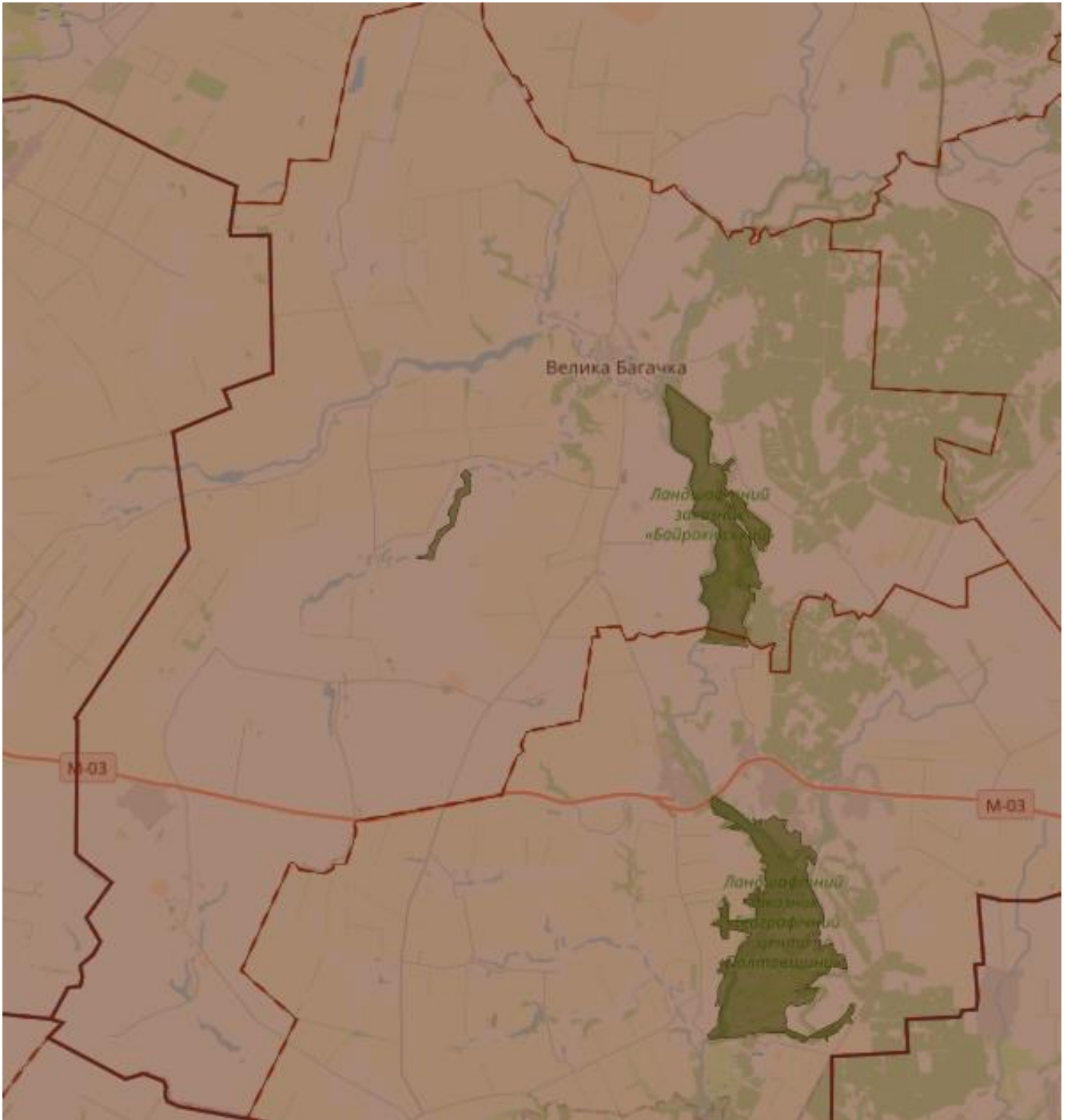
11. Економіка землекористування: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В.І. Павлов та ін. Рівне: НУВГП, 2012. 188 с.
12. Ібатуллін Ш.І. Теоретико-методологічні засади управління земельними ресурсами приміських зон великих міст: автореф. дис.... докт. екон. наук: 08.00.06. Київ, 2008. 36 с.
13. Кваша С.М. Земельні відносини в контексті моделей розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2009. № 3. С. 54-58.
14. Курильців Р.М. Нова парадигма управління землекористуванням в умовах нових земельних відносин. Землеустрій і кадастр. 2011. № 4. С. 15-19.
15. Лузан Ю.Я. Реформування аграрного сектора України: стан і перспективи. Економіка АПК. 2002. № 4. С. 3.
16. Мартин А.Г. Управління земельними ресурсами: пріоритетні завдання на сучасному етапі реформ. Земельне право України. 2009. № 11/09. С. 9-16.
17. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства. Київ: Вища школа, 1994. 415 с.
18. Мацко П., Яремко Ю. Пріоритет захисту прав громадян при формуванні ринку землі в Україні. Економіст. 2013. № 3. С. 40-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2013_3_14.
19. Національна доповідь Про стан родючості ґрунтів України / ред. С.А. Балюк та ін. Київ, 2010. 112 с.
20. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є. Патона. Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2012. 72 с.
21. Паляничко Н.І. Організаційна складова в забезпеченні сталого землекористування. Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць. 2012. URL: <http://economics-of-nature.net>.
22. Про затвердження Порядку планування та здійснення контрольних заходів з питань перевірки стану дотримання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 15.03.2013 № 162. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0412-13>.

23. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_zvernennya_gromadyan.htm.
24. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 № 1389-XIV. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 11. Ст. 90.
25. Про оренду земель: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. Офіційний вісник України. 2003. № 129. С. 9-29.
26. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 9.
27. Ратошнюк Т.М., Ратошнюк В.І., Мартинюк М.А. Еколого-економічні проблеми раціонального сільськогосподарського землекористування. URL: <http://www.jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/viewFile/6128/6857>.
28. Сохнич А.Я., Тібілова Л.М. Екологізація землевпорядкування. Землевпорядний вісник. 2005. № 2. С. 19-23.
29. Справочник по землеустройству. 3-є вид., перероб. й доп. / Л.Я. Новаковський та ін.; за ред. Л.Я. Новаковського. Київ: Урожай, 1989. 352 с.
30. Трегобчук В.М. Раціональне використання та всебічна охорона земель - головні чинники продовольчої і національної безпеки. Землевпорядкування. 2001. № 1. С. 36-41.
31. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2011. 520 с.
32. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: Навч. посібник. Київ: Вища освіта, 2006. С. 24-49.
33. Третяк А.М. Класифікатор земель України за цільовим призначенням (частина I). Київ: Центр земельної реформи в Україні, 2000. С. 2-16.
34. Третяк А.М. Методичні рекомендації еколого-ландшафтного землевпорядкування сільськогосподарських підприємств. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2006. 24 с.

- 35.Чернюк М.О., Заремба В.М., Коренюк П.І., Князьков О.П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону. Київ: Аграрна наука, 1998. 240 с.
- 36.Яценко В.М., Мартинов І.М. Проблеми та перспективи організації ринку земель сільськогосподарського призначення. У кн.: Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 06-07 березня 2018 року. Херсон, 2018. С. 94-98.

ДОДАТКИ

Додаток А

Об'єкти природо-заповідного фонду Великобагачанської селищної територіальної громади

Супутникове зображення ерозійно небезпечної ділянки, с.Остап'є

Супутникове зображення ерозійно небезпечної ділянки вторинне засолення, с. Багачка Перша

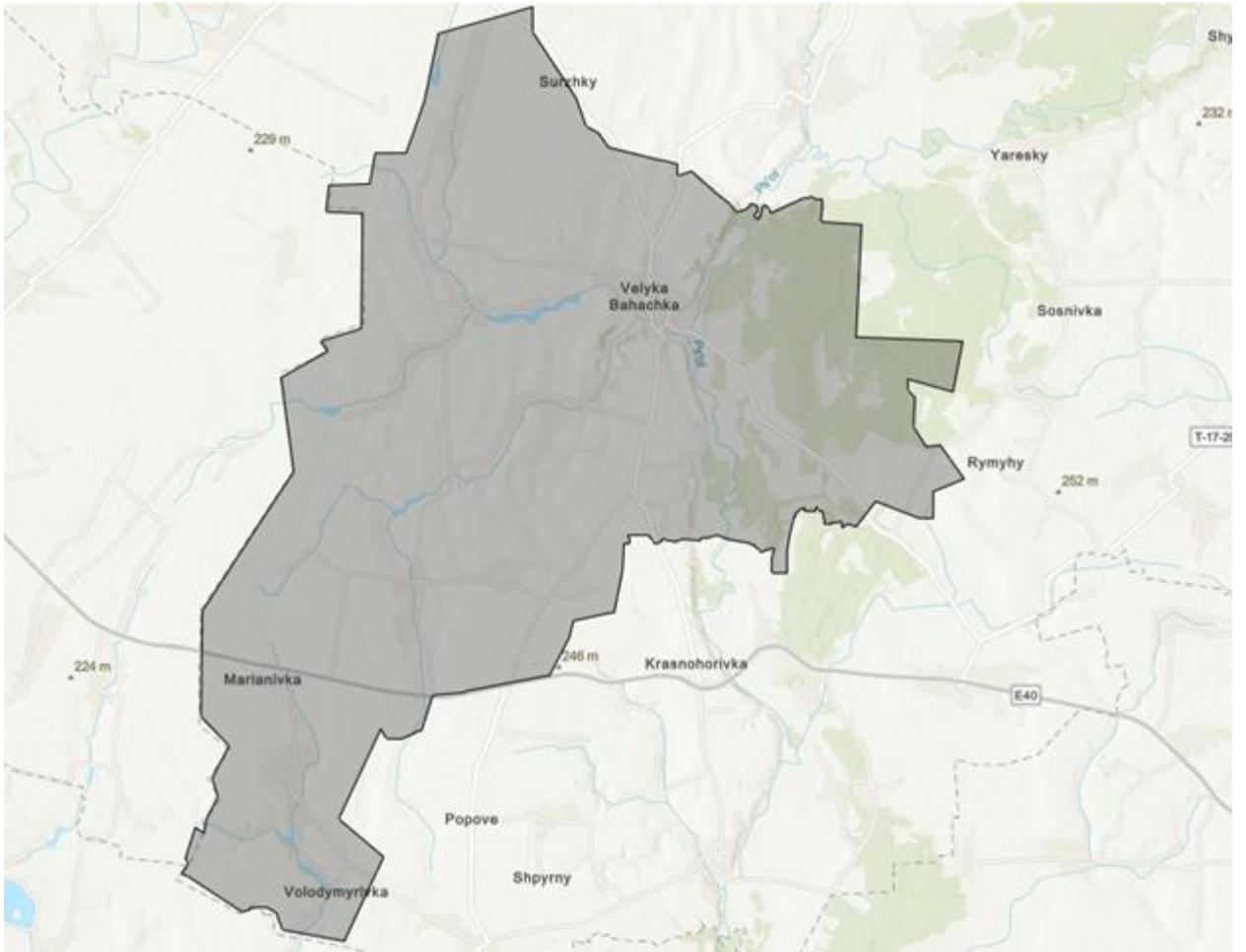

Супутникове зображення ерозійно небезпечної ділянки с. Красногорівка,

Супутникове зображення ерозійно небезпечної ділянки .

Додаток Д

Еколого-економічне зонування території Великобаğачанської селищної громади

Рис. Схема еколого-економічної оптимізації сільськогосподарського землекористування Полтавської області